

NICOLAÏKERK

ONDER EEN OPEN HEMEL

Tot de orde geroepen

ds. Hans Koops

Utrecht, september 2021

Inhoudsopgave

Inleiding	4
I. Wat is liturgie en waar komt die vandaan?	5
1. Vieren en gedenken	5
2. Het eerste begin: liturgie in de bijbel	6
3. Liturgie: niet gemaakt, maar gegroeid	7
4. Liturgische vernieuwing	8
II. De kerkdienst van begin tot eind	9
De orde van dienst	9
1. Wij naderen tot God	9
2. Gebed van toenadering	10
3. Openingslied	10
4. Kyrie en Gloria	11
5. Gebed bij de opening van de Schriften	12
6. Aandacht voor de kinderen	12
7. Schriftlezingen: afgesproken werk!?	12
8. Uitleg en verkondiging	13
9. Gebeden	13
10. Inzameling van de gaven	14
11. Slotlied	15
12. Zegen	15
13. Muziek	15
III. Het jaar door	16
1. Pasen en Pinksteren op één dag	16
2. Het begint met Pasen	16
3. Feest met voorbereiding: de veertigdagentijd	17
4. Van Pasen naar Pinksteren	18
5. Het Kerstfeest en Advent	18
6. De overige zondagen	19
7. De liturgische kleuren	19
8. Gebedsmantels en stola's	20
9. De symbolen	21
10. Tot slot	21
Lijstje met literatuur	23

Inleiding

Dit boekje is bedoeld als toelichting en achtergrondinformatie bij de orde van dienst, zoals wij die in de wijkgemeente Nicolaïkerk gebruiken. Als kerkenraad hechten wij groot belang aan een goed doordachte en verzorgde liturgische vormgeving van de kerkdiensten waarbij stijl en speelsheid hand in hand gaan.

Een 'nieuwe orde van dienst', hoezeer die ook voortbouwt op wat al vertrouwd was, roept telkens weer vragen op. Waarom gaat het zoals het gaat? Waarom gaat het nu soms anders dan voorheen? Waarom is gekozen voor een bepaalde vorm?

In kort bestek proberen wij, zo toegankelijk mogelijk, wat uitleg en achtergronden bij elkaar te plaatsen, zodat de orde van dienst beter tot zijn recht komt en wij bewuster de eredienst met elkaar vieren.

Niet alles is in woorden uit te drukken. Er gebeurt in een kerkdienst gelukkig meer dan zomaar uit te leggen en te verklaren is. Maar toch zit er een zekere orde in, waar we ons aan willen houden. Over die 'orde van dienst' gaat het hier.

Kerkenraad/Werkgroep Liturgie
Utrecht, september 2021

I. Wat is liturgie en waar komt die vandaan?

1. Vieren en gedenken

Wat doen wij eigenlijk, als we samenkomen voor een kerkdienst? Bij die vraag staan we als kerkgangers gewoonlijk niet zo stil. We ervaren de kerkdienst als iets vanzelfsprekends. Vaak wordt er na afloop door thuisblijvers onwillekeurig gevraagd: 'En hoe was de preek?' Want protestanten gaan immers naar de kerk voor de preek.

En toch is een kerkdienst veel meer dan een muzikaal wat aangeklede preek. Natuurlijk is het fijn als de preek goed is en mensen aanspreekt. Maar er is meer aan de hand.

De kerkdienst is meer dan woorden. Er worden ook handelingen verricht, er worden symbolen gebruikt. Er wordt gedoopt, er wordt een symbolische maaltijd gevierd. Er branden kaarsen. Vaak is de voorganger in een speciale mantel gehuld, zijn er kleuren, die wisselen met de tijden van het jaar. Er wordt samen gezongen. Ook iets wat we bijna nergens anders meer doen. Allemaal dingen die erop wijzen: hier gebeurt iets anders dan anders!

Dat andere is erin gelegen, dat hier mensen als gemeenschap van Jezus Messias samenkomen. Niet in de eerste plaats als gelijkgezinden, vrienden of bekenden, maar als mensen die Jezus Messias willen toebehoren, en die zich door Hem geroepen weten. Ze komen bij elkaar om God te ontmoeten en elkaar te bemoedigen. Samen de verbondenheid vieren, maar ook gedenken: we mogen weten dat er iets gebeurd is tussen de Eeuwige en mensen, we mogen Gods daden gedenken. Dat is niet iets alledaags. Dat vraagt een zorgvuldige vorm, die niet alleen bepaald wordt door de luimen van de voorganger. Liturgie is, als het goed is, eigendom van de gemeente. Samen vieren wij onze eredienst, en daarbinnen hebben een voorganger en anderen bepaalde taken.

2. Het eerste begin: liturgie in de bijbel

Liturgie is oud. Ouder dan u misschien dacht. Steeds hebben mensen gezocht naar vormen om God te eren, en de ontmoeting met Hem te zoeken. Zo weten we één en ander over de tempeldienst van Israël. Voor de grote feesten kwam men uit het hele land naar de tempel, en in de psalmen vinden we soms de weerslag van de liturgie die men in de tempel vierde. Veel psalmen veronderstellen bijvoorbeeld een heen-en-weer tussen priester en anderen, het volk.

Een eenvoudig voorbeeld is het begin van Psalm 118:

Priester: Loof de Heer, want Hij is goed,
Allen: *eeuwig duurt zijn trouw.*
Priester: Laat Israël zeggen:
Allen: *eeuwig duurt zijn trouw.*
Priester: Het huis van Aaron zeggen:
Allen: *eeuwig duurt zijn trouw.*
Priester: Wie de Heer vreest, zeggen:
Allen: *eeuwig duurt zijn trouw.*

Zo'n psalmgedeelte vraagt gewoon om beurtspraak, om verdeling van rollen, om een met elkaar meedoen van voorganger en gemeente. En zo zal het waarschijnlijk ook gebruikt zijn. Dat is werkelijk eredienst.

Er was in Israël meer dan alleen tempelliturgie. Ook in het huisgezin was er een vaste orde van lezen en zingen, met name bij de viering op de sabbat en bij de viering van Pesach. Ook Jezus voegde zich in die orde. Soms vind je er nog sporen van, bijvoorbeeld bij de laatste maaltijd van Jezus met zijn leerlingen. Daar horen we van het breken van het brood en het rondgeven van de wijn, gebruikelijk bij de Pesachmaaltijd, maar door Jezus van een nieuwe zin voorzien (Matteüs 26:26-29).

We horen ook over de lofzang (Matteüs 26:30). Dat moet het zgn. 'Hallel' zijn, de psalmen 113-118, die bij een Pesachmaaltijd gezongen worden. Niet voor niets is Psalm 118 nog steeds dé psalm voor de grote christelijke feesten.

Liturgie is diepgeworteld in de bijbel. Van het 'Onze hulp' (Psalm 124:8) tot de zegen (Numeri 6:24-26 of Filippenzen 7:4) baseren wij ons op de Schriften. Ook de doopformule, inzettingswoorden en gebeden zijn sterk geënt op bijbelse voorbeelden in Eerste en Tweede Testament.

3. Liturgie: niet gemaakt, maar gegroeid

Liturgie heeft als het goed is duidelijke bijbelse wortels. Maar toch vieren wij onze eredienst niet met alleen maar bijbelteksten. Het zou niet goed zijn alleen maar te herhalen. Wij moeten ook met onze eigen woorden reageren op het Woord. En we moeten dat woord laten klinken in verstaanbare taal.

Christenen hebben door de eeuwen heen gezocht naar die woorden en vormen. Wij zijn niet de eersten die voor de eredienst bijeen komen. Vele generaties gingen ons voor. Zo ontstond in de loop der eeuwen een vaste opbouw van de eredienst, die het gehouden heeft. Blijkbaar een goede vorm, waarin alles aan de orde kon komen, wat belangrijk was: lofzang en gebed, schriftlezing en viering, Woord en antwoord. Elke tijd heeft daaraan dingen toegevoegd en veranderd. Dat mag. Niet alles wat oud is, is daarom ook waardevol.

Als je de liturgiegeschiedenis moet schetsen kun je zeggen dat in de loop van de eerste eeuwen de grondvorm is ontstaan van de dienst van Schrift en Tafel. Wat wij nu de avondmaalsdienst noemen is heel lang de 'gewone' dienst geweest, en is dat in de Rooms-katholieke kerk nog. In de Middeleeuwen is dat uitgebouwd, rijker gemaakt, soms tot overdreven pracht en praal, en ook wel versteend. De dienst werd meer en meer een schouwspel voor de gemeente.

De Hervorming van de 16e eeuw heeft belangrijke dingen veranderd. De wekelijkse viering van de Maaltijd verdween, al was Calvijn daar nog een groot voorstander van. De liturgie werd vereenvoudigd en meer geconcentreerd op de bijbel.

Er is veel positiefs te zeggen over die hervormingen. Het belangrijkste is wel, dat de plaats van de gemeente in ere werd hersteld. De gemeente

werd toegesproken in de eigen taal en actief bij de dienst betrokken door o.a. het zingen van de psalmen.

Tegenover het bijna magisch denken over de sacramenten kwam de calvinistische tak van de Reformatie met 'formulieren': uitleg over wat er ging gebeuren, wat de betekenis is van doop en avondmaal, huwelijk en bevestiging van ambtsdragers. Zo werd de dienst sterk op het woord geconcentreerd. De keerzijde hiervan was dat de 'viering' soms verdween achter de toelichting.

Heel lang is men in de Reformatie huiverig geweest voor alles wat van de concentratie op het Woord zou afleiden. In de beginjaren mocht zelfs het orgel tijdens de dienst niet gebruikt worden, uit angst dat de schoonheid van de muziek mensen zou afleiden van de betekenis van de tekst. Later – in de 19e eeuw – was er de strijd om de gezangen: de vraag of ook klassieke en eigentijdse gezangen gezongen mochten worden, naast de psalmen en bijbelse lofliederen.

4. Liturgische vernieuwing

In de loop van de vorige eeuw is opnieuw aandacht ontstaan voor de liturgie. Men gaat zich de eenzijdigheid realiseren van alleen maar woorden, en het subjectieve van alleen maar eigen gebeden van de voorganger. Er komt aandacht voor de klassieke teksten, gebeden, gezangen, voor het kerkelijk jaar, voor wat andere kerken doen. Met name wordt veel gekeken naar de Anglicaanse kerk, die een reformatorische inslag combineert met een uitgebreide liturgie. Zo heeft liturgie ook een sterk oecumenische inslag.

Ook in onze wijkgemeente is er in de afgelopen decennia veel aandacht besteed aan de liturgische structuur en vormgeving van de diensten en bewegen wij ons in het spoor van de 'liturgische vernieuwing'. De kerkenraad koos voor een vaste liturgische structuur, waarbinnen veel variatie mogelijk is.

II. De kerkdienst van begin tot eind

De orde van dienst

Vorbereiding

Muziek
Aanvangswoord
Gebed van toenadering
Openingslied
Smeekgebed, gevolgd door Kyrie en Gloria

Dienst van het Woord

Groet en gebed bij de opening van de Schriften
Aandacht voor de kinderen
Lezingen met antwoordliederen
Uitleg en verkondiging

Dienst van de gaven en gebeden

Stilte - muziek - lied - geloofsbelijdenis
Inzameling van de gaven - gebed over de gaven
Gebeden: dankgebed voorbede, stil gebed, Onze Vader
Slotlied
Zending en zegen

Vorbereiding

1. Wij naderen tot God

Ieder bereidt zich op eigen wijze, in de kerk of ook al thuis, op de kerkdienst voor. De kerkenraad en de voorganger(s) doen dit in de kruiskapel met een kort gebed. Om 10 uur slaat de koster de klok en worden we stil. Deze stilte is iets om te koesteren. Stilte betekent ontvankelijkheid. Wij maken ons los van het vele en richten ons op de Ene.

Nadat de kerkenraad en voorganger(s) hun plaats hebben ingenomen, heet de ouderling van dienst de gemeente welkom. Er klinkt muziek, passend bij de sfeer van de voorbereiding, als de kaarsen worden aangestoken.

Als verzamelde gemeente bemoedigen wij elkaar door ons te stellen in het licht van de NAAM, op wie wij ons beroepen:

*Onze hulp is in de naam van de Heer
Die hemel en aarde gemaakt heeft!*

Het is eigenlijk een korte belijdenis van God, die Heer van heel de schepping is. Het is goed voor deze bemoediging de beurtspraak te gebruiken. Zo bemoedig we daadwerkelijk elkaar.

2. Gebed van toenadering

Dit gebed heeft een bijzondere geschiedenis. Vroeger was het het persoonlijke gebed van de priester ter voorbereiding op zijn taak. Ook in protestantse kerken begon de predikant soms met een persoonlijk gebed onderaan de trap naar de kansel. In moderne liturgieën is dit gebed terecht een gebed voor de hele gemeente geworden. We realiseren ons dat we in het huis van de Eeuwige zijn. Wie zijn wij, dat we de Eeuwige mogen ontmoeten? Zo kan het gebed van toenadering het karakter van verootmoediging krijgen, waarbij we op natuurlijke wijze ons tekortschieten kunnen belijden en God om vergeving vragen. Dan is de weg vrij om 'opgewekt en opgeruimd' de dienst te vieren.

3. Openingslied

Met het zingen van het openingslied vervolgen wij de dienst. Vaak is dit lied een psalm, een lied uit het liedboek van de tempel. Want van Israël hebben wij deze 'opgang' geleerd. In de vroege kerk zijn met elke zondag één of enkele psalmen verbonden geraakt. Die hebben vaak een zinvol verband

met wat er op die zondag aan de orde is. Soms is de naam van de zondag ook ontleend aan de openingspsalm.

4. Kyrie en Gloria

Hoe nu verder? We hebben toenadering gezocht tot de Eeuwige, maar nog kunnen we niet zomaar verder naar de Schriften. Eerst volgen Kyrie en Gloria.

Kyrie is een afkorting van Kyrie eleison, Heer ontferm U. Het is een roep tot God vanuit de menselijke nood. Die van onszelf, van anderen, en van heel de schepping. Vóór we stem hebben gegeven aan de roep van mens en wereld in nood kunnen we niet verder. We komen immers in de kerk mét onze zorgen en vragen om de wereld en de toekomst. Dat kunnen materiële, maar ook geestelijke noden zijn; vaak iets uit de actualiteit, dat ieder bezighoudt. We roepen niet alleen voor onszelf, maar voor heel de schepping. Want daar gaat het de Eeuwige uiteindelijk om: om mens en wereld. Het Kyrie kent verschillende vormen. Het kan in de vorm van een gebed (smeekegebed), een gedicht, een lied of anderszins. En vaak stemmen wij met het gezegde zingend in: Kyrie eleison of Heer, ontferm U! Zo geven wij met elkaar uiting aan onze zorg om mens en wereld.

Direct daarop volgt het Gloria. Wij blijven niet staan bij de nood van de wereld, maar roepen desondanks daar bovenuit: Gloria in excelsis, eer aan God in de hoge!

Tussen Kyrie en Gloria zit geen overgang. Dat roept wel eens vragen op. Toch kan het niet anders: 'Midden in de dood zijn wij in het leven' zingt NLB 566. Midden in de zorg om de wereld en onszelf, roepen wij ons vertrouwen op God uit. God die in Jezus naar ons toegekomen is en naar ons omziet. De klassieke tekst van het Gloria is dan ook de engelenzang in de kerstnacht uit Lucas 2:14.

Het Gloria vraagt er gewoon om gezongen te worden. Dat kan door een berijming van de engelenzang te zingen, maar ook door het zingen van een loflied. Na de diepte van het Kyrie zingen wij nu opgetogen het hoogste lied.

In de liturgische traditie vervalt het Gloria in de adventstijd en de veertigdagentijd. Dat zijn tijden van boete en inkeer. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de lofzang in het geheel van de dienst mag ontbreken. Integendeel. Maar wel op een andere plaats in de liturgie.

Dienst van het Woord

5. Gebed bij de opening van de Schriften

Voordat wij gaan lezen in de Schriften bidden wij. Wij vragen om leiding van Gods Geest bij het uitleggen en verstaan van de bijbel met het oog op ons leven van alledag.

6. Aandacht voor de kinderen

Tijdens de kerkdienst is er een kinderkerk voor de jeugd. De kinderen die dat willen gaan, voor de lezingen beginnen, naar hun eigen ruimte. Voordat zij vertrekken is er een kort gesprek dat in de regel dienstdoet als opstapje voor het gesprek in de eigen bijeenkomst. Ook wordt er een lied gezongen. De kinderen komen weer terug in de kerk tijdens het voorspel van het slotlied.

7. Schriftlezingen: afgesproken werk!?

Bij de lezing uit de Schriften wordt sinds het begin van de kerk een bepaalde orde aangehouden. We slaan niet zomaar de bijbel open, we lezen niet zomaar wat we mooie teksten vinden. Wij proberen het geheel van de bijbelse boodschap aan bod te laten komen. Vandaar dat wij in onze wijkgemeente een rooster volgen: het oecumenisch leesrooster 'De Eerste Dag'. In dit rooster komt zowel het Eerste als het Tweede Testament

ruimschoots aan bod. Meestal kent het rooster als hoofdlesing een doorgaande lezing uit een bijbelboek of volgt het gedurende een periode één van de evangeliën. Meestal zijn er twee lezingen, één uit het Eerste Testament en één uit het Tweede Testament.

Bij de lezingen zingen we liederen, die gekozen worden bij de thematiek van de lezingen. Vaak is het een berijming of uitleg van een lezing; vaak ook een toespitsing of concretisering; soms zet het de lezing in een breder verband of verwoordt het juist de tegenstem. De liederen maken onderdeel uit van de lezingen.

8. Uitleg en verkondiging

De preek is uitleg en verkondiging van Gods Woord met het oog op de eigen tijd en ons leven.

Hierna is er muziek, waarbij de organist muzikaal reageert op de preek. De gemeente krijgt de gelegenheid om de preek even te laten bezinken, of daar verder over door te denken. Dat kan ook door een moment van stilte na de preek.

Een andere mogelijkheid is een lied te zingen dan wel een gesproken of gezongen geloofsbelijdenis.

Hiermee begint dan de dienst van het antwoord.

Dienst van de gaven en gebeden

9. Gebeden

In het dankgebed brengen wij onze dank jegens God onder woorden. Vaak zal de verwoording daarvan samenhangen met de thematiek van de dienst en de tijd van het kerkelijk jaar. Ook wordt hier gedankt voor vreugdevolle en droevige gebeurtenissen in de gemeente.

In de voorbeden bidden wij voor de gemeente, de kerk wereldwijd, en voor speciale groepen en mensen. Waar de aandacht zich in het bijzonder op richt zal afhangen van de actualiteit in de gemeente en in de wereld. Ook is er aandacht voor zieken. Door een gezongen bevestiging (acclamatie) maakt de gemeente de voorbeden tot de hare.

De voorbeden willen niet alle zorgen doorschuiven naar God, maar zijn altijd ook een vragen om kracht, moed en volharding om op de een of andere manier de mensen, voor wie gebeden wordt, nabij te zijn. Zo begint in de voorbeden de dienst aan de naasten.

Na de voorbeden krijgt ieder ruimte om zijn eigen persoonlijke gebeden voor God te brengen, waarna de gebeden worden afgesloten met het samen uitspreken van het Onze Vader. Het Onze Vader verbindt ons met kerken wereldwijd.

10. Inzameling van de gaven

In de liturgische traditie is er vanouds een verband tussen de voorbeden en de collecte. Na de voorbeden werden de gaven ingezameld ten behoeve van de armen, de zieken, e.a. De inzameling heeft dus een van oorsprong diaconale achtergrond. Tegenwoordig is het gewoon praktisch een manier om geld in te zamelen voor de plaatselijke gemeente en landelijke doelen. En natuurlijk, tegenwoordig lopen giften grotendeels over de bank, maar wij hebben de liturgie nodig om te beseffen dat het om een offer van dankbaarheid gaat en niet om een fooi.

Tijdens de inzameling van de gaven klinkt er muziek. Deze muziek is bepaald geen ‘pauzemuziek’. In de mis in de vroege kerk – en in de Rooms-katholieke kerk nog steeds – maakt de muziek op deze plaats wezenlijk deel uit van wat het ‘Offertorium’ wordt genoemd, d.w.z. de Tafel wordt klaar gemaakt, brood en wijn worden aangedragen en de geloofsgemeenschap concentreert zich als opmaat tot het ontvangen van het sacrament.

Wegzending en zegen

11. Slotlied

Het slotlied is meestal een danklied, dat ons weer richt op het leven van alledag en onze taak daarin vanuit het geloof.

12. Zegen

Om onze taak in de wereld te verrichten en onze roeping te vervullen in de week die voor ons ligt, wordt de gemeente gezegend. In de zegen wordt Gods Naam op ons gelegd en ons aangezegd, dat God ook in de komende week met ons wil gaan. Dat opleggen van de Naam van God wordt onderstreept met een gebaar. Geen hocus pocus, maar een onderstreping van de woorden. Dat gebaar heeft alleen zin als het gezien wordt. Er mag dus worden gekeken!

13. Muziek

Met het uitspreken van de zegen is de kerkdienst ten einde gekomen. Toch klinkt er daarna dikwijls nog muziek. De organist verklankt hiermee de gevoelens van dankbaarheid, de hoop en de vreugde van de gemeente om het gehoorde woord en de belofte van het koninkrijk!

Vaste structuur en variatie

Hierboven schetsten wij de vaste structuur van de zondagse viering. Het mag duidelijk zijn dat binnen deze structuur tal van variatiemogelijkheden zijn en dat anderen dan de voorganger (kinderen, jongeren, gemeenteleden, koren, solozangers, musici) mee kunnen doen in het geheel van de liturgie.

III. Het jaar door

1. Pasen en Pinksteren op één dag

In de vroegste jaren van de kerk werden de feesten nog niet zo onderscheiden als wij nu doen. Vanuit het besef, dat alles wat wij vieren betrokken is op het Ene midden, op Jezus Messias, was er weinig onderscheid. Voor het besef van de evangelist Johannes vallen Pasen en Pinksteren op één dag: na zijn opstanding laat Jezus zijn Geest na aan zijn leerlingen en gaat Hij terug naar zijn Vader. Op den duur kregen de verschillende aspecten van het leven van Jezus steeds meer afzonderlijk aandacht en zo ontstond geleidelijk het ‘kerkelijk jaar’ met de kerkelijke feesten verdeeld over de kalender.

2. Het begint met Pasen

De Paasnacht is het hart van alle liturgie. Want de kern van alles wat wij geloven ligt in de opstanding van Jezus, Gods overwinning op alle dood en doodsheid. Van oudsher werd in de Paasnachtdienst alles samengevat wat wij nu van Witte Donderdag tot en met Pasen vieren. Dat was te veel van het goede. Spoedig werd deze dienst daarom in vier diensten uiteengelegd:

1. Witte Donderdag

De vooravond van de kruisiging is ook de dag dat Jezus de Maaltijd van de Heer instelde.

2. Goede Vrijdag

Dit is de dag van de kruisiging, die wij in een sobere dienst gedenken. Voor één keer wordt het hele raamwerk van de liturgie doorbroken. Wij lezen het lijdensverhaal uit een van de evangeliën en zingen daarbij. Daarnaast zijn er uitgebreide voorbeden, waarin wij in het licht van lijden en sterven van Jezus, bidden voor de lijdenden in de wereld van vandaag.

3. Paaswake

In de paasnacht vieren wij jubelend het nieuwe begin. In het duister van de nacht of avond vieren wij de overwinning van het licht op de duisternis. Als teken daarvan wordt in deze dienst de nieuwe Paaskaars binnengedragen en aangestoken. De lezingen – ook een aantal uit het Eerste Testament – getuigen van de overwinning van licht en leven op duister en dood.

4. Paasmorgen

In de ochtend zetten wij de viering van de opstanding voort in een feestelijke dienst.

3. Feest met voorbereiding: de veertigdagentijd

Rond Pasen ontstond een voorbereidingstijd en een tijd van navieren. Een feest is immers meer dan een moment. Het is een baken in de tijd. Zoals er bruidsdagen en wittebroodsweken zijn rondom een huwelijk, zo brengt ook een kerkelijk feest meer met zich mee dan die ene dag.

In de loop van de traditie ontstond voor Pasen een voorbereidingstijd van veertig dagen ofwel ongeveer zes weken. Dit werd ontleend aan Matteüs 4:1-11, waar Jezus in de woestijn veertig dagen werd verzocht door de duivel.

Die achtergrond kleurt ook de veertigdagentijd en geeft deze periode het karakter van boete en bezinning op onze levenswijze. Wij realiseren ons, hoe ver we zijn afgedwaald en hoe ver Jezus moest gaan om mens en wereld te redden. Van oudsher was deze periode een tijd van onthouding en vasten. Ook in protestantse kring worden tegenwoordig weer bepaalde vormen van vasten beoefend, waarbij het vasten verbonden wordt met een daadwerkelijke solidariteit met de lijdenden van vandaag.

Alle zondagen in deze periode hebben een naam, die ontleend is aan de vaste beginsalm. De laatste is Palmzondag, de zondag aan het begin van de Stille Week. Deze zondag weerspiegelt in zijn thematiek goed het dubbele

karakter van inkeer en verwachting, dat heel deze periode kenmerkt. De Messias wordt als koning binnengehaald, maar tegelijk weten wij hoe hij koning zal zijn: 'Heden hosanna, morgen kruisigt Hem'.

4. Van Pasen naar Pinksteren

Met Pasen ben je niet zomaar uitgevierd. De vreugde om het wonder van Pasen is te groot voor maar één dag. Op de volgende zondagen wordt de viering voortgezet, waarbij wij steeds nadrukkelijker weer bepaald worden bij de werkelijkheid van alledag, waarin wij leven zonder dat Jezus zelf bij ons is. Want Hij is bij zijn Vader. Dat vieren wij veertig dagen na Pasen op Hemelvaartsdag. Maar dat Jezus ons niet aan ons lot overlaat, vieren wij met Pinksteren, het feest van de gave van de Geest. God blijft, verborgen, bij ons en gaat met ons mee.

Dan is het feesten voorbij (hoewel, is niet elke zondag een feestdag?), op één laatkomer na. In de Middeleeuwen kreeg ook Pinksteren een na-feest: Trinitatis, het feest van de Drie-enige God. Een afrondend feest, waarin nog eens teruggekeken wordt, en alles wordt samengevat.

5. Het Kerstfeest en Advent

Het kerstfeest is een laatkomer op de kerkelijke kalender. Eigenlijk zijn er twee feesten. De oosterse christenheid viert 6 januari, Epifanie, het feest van de verschijning van de Heer. Daarbij hoort het geboorteverhaal uit het evangelie volgens Matteüs. De westerse kerk koos voor een geboortefeest op 25 december, ook al omdat men de heidense midwinterfeesten in die periode graag wilde kerstenen. Kerst op 25 december met daarbij het geboorteverhaal uit Lucas werd pas in het jaar 325 officieel ingesteld.

Evenals Pasen kreeg ook Kerst zijn voorbereidingstijd: de vier adventsweken. De adventstijd is een periode van verwachting: uitzien naar de komst van de Messias. In een wereld vol van duisternis en ellende zien wij uit naar de komst van het Licht, dat het duister zal verdrijven. In dat

licht is het ook een tijd van inkeer en bezinning op onszelf en de wereld rondom. Met advent begint het kerkelijk nieuwjaar.

De zondagen na Kerst staan in het licht van de komst van de Messias.

6. De overige zondagen

Over de andere zondagen kunnen we kort zijn. Ook die hebben alle hun eigen karakter, zij het wat minder uitgesproken. Maar vaak zullen we daarbij aansluiten door het zingen van de psalm die in de traditie van de kerk bij deze zondag is gaan behoren.

Wij kennen ook een aantal zondagen, die door onze kerken in het licht van een bepaalde thematiek gesteld worden, zoals Vredeszondag, Kerk & Israël e.a. Zo gaan wij vierend het kerkelijk jaar rond.

7. De liturgische kleuren

De kleden op de avondmaalstafel in het koor van de kerk zijn versiering, maar met een betekenis. In symbolische vorm geven ze aan wat er in een bepaalde tijd van het jaar aan de orde is en onderstrepen zo het karakter van een kerkdienst. Daarbij wordt traditioneel een bepaalde kleur verbonden met een bepaalde periode.

a. Wit

Wit is de feestkleur bij uitstek. Het is de kleur van licht, van nieuwheid, en daarom ook de kleur van de Paas- en de Kerstperiode.

b. Paars

Paars wordt gezien als een donkere en sombere kleur. Het wordt daarom verbonden met de veertigdagentijd en de adventsperiode. Zo wordt het de kleur van inkeer en berouw, van concentratie op de weg die onze Heer is gegaan.

c. Roze

Op de derde zondag in de adventsperiode voor Kerst en op de vierde zondag in de veertigdagentijd voor Pasen wordt de kleur roze gebruikt. Het wit van het komende feest schijnt al door het paars van de voorbereidingstijd.

d. Rood

Rood is de kleur van vuur, vooral van het Pinkstervuur. Daarmee wordt het de kleur van de heilige Geest. Het wordt gebruikt op Pinksteren en op de zondagen dat er ambtsdragers worden bevestigd. Met het gebruik van het rood op deze dagen onderstrepen wij ons geloof, dat wij ook voor het ambtswerk niet zijn overgelaten aan ons eigen enthousiasme, maar een beroep mogen doen op de levenwekkende kracht van de Geest.

e. Groen

Groen is de minst uitgesproken kleur. Wij gebruiken groen als er geen reden is om de andere drie op te hangen. Toch heeft ook het groen een eigen karakter. Het is de kleur van groei, hoop en verwachting. De kleur van het groeien van wat de Eeuwige gezaaid heeft in onze tijd en onze wereld.

8. Gebedsmantels en stola's

Ook de kleding van de voorganger is een 'extra': een versiering. Maar niet zonder betekenis. Op zich kan het evengoed zonder. Laat één ding duidelijk zijn: de bijzondere kleding van de voorganger onderstreept niet, dat hij of zij een bijzonder mens is. Het wil benadrukken, dat hij of zij op het moment voorgaat in de eredienst. Iemand die woorden spreekt, handelingen verricht, die hij/zij niet zelf draagt, maar die ons op het spoor brengen van God. Wellicht zoiets als die anonieme leider 'leider van het feest' in Kana (Joh.2:8-9), die ook veel meer uitdeelt dan hijzelf beseft. Dat bijzondere wil de kleding onderstrepen. Meer niet. Daarom mag het nooit een kwestie worden wie de gebedsmantel mag dragen en wie niet. De kerkorde regelt dat terecht niet. Eigenlijk mag ieder het, die gevraagd wordt het evangelie te verkondigen.

9. De symbolen

Naast de antependia¹, stola's en gebedsmantels zijn er ook andere symbolen, die we gebruiken in de eredienst. Paaskaars, adventskaars, doopkaars, e.a. Symbolen maken in hun verwijzend karakter een bepaald geloofsaccent of geloofsmotief zichtbaar. Heel duidelijk is dat bij de Paaskaars. Als wij zeggen dat Christus het licht der wereld is, dan neemt ons oor het woord 'licht' wel op, maar dat woord zal toch weer in een zichtbare voorstelling omgezet moeten worden, willen we begrijpen waar het om gaat: we moeten het vóór ons zien. Het oog kan het begrip 'licht' veel sneller vatten dan het oor. Zo kunnen de zintuigen samenwerken tot meer begrip.

In de protestantse kerken is heel lang een grote huiver geweest om symbolen te gebruiken uit angst dat ze zouden afleiden van het Woord. In de Middeleeuwse kerk gebeurde dat ook. Tegenwoordig krijgen wij er steeds meer oog voor, dat symbolen een bijdrage kunnen leveren aan een beter begrip. Maar zonder zingevende woorden zijn ze nergens. De woorden blijven vooropgaan.

10. Tot slot

Over liturgie is veel te schrijven en te praten. Veel is niet besproken, andere zaken werden beknopt aan de orde gesteld. Dit boekje wil slechts achtergronden en overwegingen geven bij 'onze' orde van dienst. Wij weten dat niet alles te beargumenteren valt, omdat de gemaakte keuzes een persoonlijk aspect bevatten: wat de één een zinvolle symboliek vindt, spreekt de ander niet aan; wat de één stijlvol vindt, komt op de ander stijf en star over.

¹ Antependium: bekleedsel (letterlijk voorhangsel) in de liturgische kleur van de dag. Een loshangende doek, een doek op een raam gespannen of een houten exemplaar dat is geschilderd.

Ook over muziek in de dienst hebben we het nauwelijks gehad, terwijl orgelspel en gemeentezang een grote rol spelen in het geheel van de dienst.

Het is goed als zaken rond liturgie steeds opnieuw ter sprake komen. Liturgie moet in beweging blijven. Als kerkenraad hebben wij dan ook een Werkgroep Liturgie waarin predikant, musici en gemeenteleden zitting hebben. Maar vooral moet de liturgie gevierd worden, telkens weer!

Lijstje met literatuur

Voor wie zich verder wil verdiepen in liturgie:

- Vrijlandt, M.A., Liturgiek ('s-Gravenhage 1989).
- Barnard, M., Liturgie voorbij de liturgische beweging ('s-Gravenhage 2006).
- Van der Werf, J., Kleine liturgiek ('s-Gravenhage 1965).
- Lammens, G.N. en De Jong, Fr., Kantekeningen bij de katern (Kampen 1975).

De gedachte achter de titel van het boekje

‘Tot de orde groepen’: we worden geroepen om de Eeuwige lof te brengen. Het woord ‘orde’ in de titel verwijst naar de orde van dienst, maar ook naar een orde in wat we vieren.

Colofon

© Hans Koops | Werkgroep Liturgie Nicolaïkerk, Utrecht 2021

Lay-out: Margriet van Dijk-Meijer | www.typtop.nl

Foto voorkant: Karin van Straten

De digitale versie van het boekje is te downloaden op de website van de Nicolaïkerk, www.nicolaikerk.nl

NICOLAÏKERK

ONDER EEN OPEN HEMEL